

Տ. ԱՆԱՆԻԱ ԱՐԵՂԱ ԾԱՏՈՒՐՅԱՆ
Միաբան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի

ՎԱՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ՈՒՍՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԾԵՍԵՐԻ ՎԱՂԵՍՈՒԹՅԱՆ ԵՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿԻ ՇՈՒՐՁ¹

Ա. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Անապատականության եւ վանականության տարածմանը, վանական կարգերի զարգացմանը զուգահեռ Եկեղեցում ձեւավորվում է վանականների ուխտադրության ծեսի արարողակարգը: Հատկապես համակեցության մեջ ապրող կրոնավորների համար է անհրաժեշտություն դառնում մասնավոր ծիսակատարության մեջ նրանց՝ վանք ընդունելը եւ ուխտադրության կարգով կրոնավորի կոչում շնորհելը: Վանական ուխտադրության ծեսը բնորոշ է բոլոր առաքելահիմն Եկեղեցիներին, այդ թվում՝ Հայոց Եկեղեցուն: Եկեղեցական ավանդույթը մեզ է փոխանցել վանական ուխտադրության երկու ծես՝ «Փոքր սքեմ»-ի եւ «Մեծ սքեմ»-ի կարգերը: Սա պայմանավորված էր նրանով, որ վանական համակեցության ներսում եւս առաջացել էր միաբանների որոշակի աստիճանակարգում՝ կապված նորեկ կամ ավելի փորձառու լինելու հետ:

Վանական ուխտադրության ծեսի արարողակարգը երկու հիմնական գործողություններով է դրսևորվում՝ հերակտրության մեջ եւ սքեմարկեքով (զգեստները փոխելով), սրանց ավելանում է նաեւ նվիրյալի հրաժարումն աշխարհիկ կյանքից եւ խոստումը՝ ապրելու կրոնավորական կարգերի համաձայն: Պիեռ Ղաֆանը, ուսումնասիրելով վանական ուխտադրության ծիսակարգը քրիստոնյա տարբեր եկեղեցական ավանդույթներում, նշում է հետևյալը. «Թեկնածուի՝ վանական կյանքի ընդունումը խորհրդանշվում է հանդերձները փոխելով, որոնք զուգորդվում են աղոթքներով, երբեմն էլ, որպես լրացում՝ կատարվում է հերակտրություն եւ տրվում հավատարմության խոստում»²:

^{1*} Ստացվել է 8.01.2023, գրախոսվել է 27.01.2023: Էլ. հասցե՝ hayranania@gmail.com:

² P. RAFFIN, Les rituels orientaux de la profession monastique, Begrolles, abbaye de Bellefontaine, 1992, p. 11.

Բ. ՎԱՆԱԿԱՆ ՈՒԽՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԾԵՍԻ ՍԿՋԲՆԱՎՈՐՈՒՄԸ

Հստակ չէ, թե երբ եւ որտեղ է առաջին անգամ մշակվել վանական ուխտադրության ծիսակարգը, սակայն վկայությունները տանում են դեպի Եգիպտոս: Ենթադրվում է, որ վանական կյանքի կանոններն առաջին անգամ մշակվել են Եգիպտոսում. այնտեղ են նաեւ անապատական հայրերը մշակել վանական ուխտադրության կարգը: Եգիպտական անապատականների վարքերը, պատմիչների վկայությունները հավաստիացնում են, որ Ս. Անտոն Մեծը եւ նրա աշակերտները, հայր Պախոմիոսը եւ այլք ունեցել են պարզ ու հասարակ կենցաղ, այդ թվում՝ նրանց կրոնավորական հանդերձները եւս պարզ են եղել: Ս. Անտոն Մեծի «խրատներ»-ում աշակերտներին պատվիրված էր մշտապես կրել իրենց կրոնավորական հանդերձները, երբեւէ չմոռանալ դրանց նշանակությունը, իսկ հոգեւոր հայրերին ասված էր հետեւյալը. «Եթե որեւէ նորեկի պատճառով, որը դեռ չի հագել կրոնավորական հանդերձներ, գայթակղություն լինի, նրան պետք է հեռացնել վանքից»³: Թեեւ այս խրատներում մի քանի անգամ ակնարկվում է վանական հանդերձանքի մասին, սակայն որեւէ տեղեկություն չկա դրանք հատուկ ծիսակատարությամբ թեկնածուին հանձնելու վերաբերյալ: Ս. Անտոն Մեծի եւ նրա աշակերտների վարքից ակնհայտ է դառնում, որ անապատականի կամ վանականի կոչումը, ինչպես նաեւ վանական հանդերձները պարզ եղանակով են տրվել՝ որոշակի փորձառությունից հետո՝ հոգեւոր հոր որոշմամբ: Օրինակ, երբ Պող միայնակյացը գնում է աշակերտելու Ս. Անտոն Մեծին, վերջինս նրա այդ ցանկության հաստատունությունը որոշակի հարցադրումների միջոցով ստուգելուց հետո ասում է. «Ահա յանուն Քրիստոսի եղբր եւ դու միայնակեաց»⁴: Ծիսական ոչ մի արարողություն բազմության ներկայությամբ տեղի չի ունենում, ինչը նշանակում է, որ այն ժամանակ միայն հոգեւոր հոր համաձայնությունը բավարար էր նորեկին անապատականների շարքերն ընդունելու եւ միայնակյացի կոչում տալու համար⁵: Հայր Պախոմիոսը, երբ ցանկանում էր նվիրվել ճգնակեցական կյանքի, երեք ամիս անցկացնում է Պալեմոն ճգնավորի հետ, որը նրան կրթում է աղոթքներով, ծոմապահությամբ եւ գիշերային հսկումներով: Այդ փորձաշրջանից հետո

³ Преп. Антоний Великий, Поучения, Москва, 2008, с. 21, 65, 67. Ս. ԱՆՏՈՆ ՄԵՇ, խրատներ, ռուս. թարգմ.՝ Ա. Զոհրաբյանի, Ս. էջմիածին, 2009, էջ 195, 198, 213:

⁴ «Վարք Սրբոց հարանց եւ քաղաքավարութիւնք նոցին», հտ. Ա., Վենետիկ, 1855, էջ 86:

⁵ Ску Н. Пальмов, Пострижение в монашество, Киевъ, 1914, էջ 10—11:

նրան շնորհվում է վանական հանդերձ, որը Պախոմիոսն իր հոգեւոր հոր՝ Պաւլեմոնի հետ դնում է Ս. Խորանի վրա եւ ողջ գիշերն աղոթք անում, որ պեսզի դրանք օրհնվեն⁶:

Եգիպտոսում վանական կարգերը նկարագրող վաղեմի եւ կարեւոր աղբյուրներն են հայր Պախոմիոսի կանոնները եւ Հովհաննես Կասիանոսի երկը: Եգիպտոսում համակեցական վանականության հիմնադիր հայր Պախոմիոսը 320 թ. Տաբեննայում իր հիմնած վանքի համար գրել է կանոններ՝ սահմանելով նաեւ այն կարգերը, որոնց համաձայն՝ կամեցողը կարող էր վանք մտնել: Տաբեննայի վանական կարգերն իր գրքում նկարագրել է նաեւ Հովհաննես Կասիանոսը: Վերջինս այցելել էր Եգիպտոս ու Պաղեստին եւ իր երկում նկարագրել այդ երկրների վանականների կյանքը: Նա մանրամասն անդրադարձել է նրանց հանդերձների նկարագրութեանը՝ տալով դրանց խորհրդաբանական բացատրություններ: Կասիանոսը թեեւ չէր կարող ծանոթ լինել հայր Պախոմիոսի հետ, որոհետեւ վերջինս արդեն վախճանվել էր, սակայն Եգիպտոսում մնալով՝ ծանոթացել էր պախոմյան կամ Տաբեննայի վանական սովորույթներին:

Պիեռ Դաֆանը, հիմնվելով հիշյալ երկու հայրերի գրվածքների վրա, գրում է, որ մուտքը դեպի վանական կյանք սկսվում էր փորձաշրջանով. թեկնածուն կարող էր վանք մտնել միայն որոշ փորձառությունից հետո եւ վանահոր համաձայնությամբ: Նախ՝ նորեկը մի քանի օր, պետք է մնար վանքի դռան առջեւ՝ միաբանների կողմից ենթարկվելով տարբեր փորձությունների, մինչեւ պարզ դառնար նրա գալու նպատակը՝ արդյոք իր կամքով է կել, ուժ ունի՞ իր ընտանիքը լքելու եւ հրաժարվելու ներկա կյանքի վայելքներից, կարո՞ղ է իր ամբողջ ունեցվածքից հրաժարվել, պատրաստ է ապրել վանական կարգերի համաձայն: Երբ հաստատվում էր նորեկի պատրաստակամությունն աղոթասացության եւ կանոնավոր կերպով վանական կարգերը կատարելու մեջ, գալիս էր պահը նրան սովորեցնելու վանական կյանքի այլ պարտավորություններ, որոնց պետք է հետեւեր եւ ծառայեր: Դռնապահը, որը մինչ այդ կատարել էր նորեկի ուսուցչի պաշտոնը, նրան ներկայացնում էր վանական ժողովին: Վանահայրը հանում էր նորեկի աշխարհական հագուստը եւ տալիս նոր՝ վանական հանդերձներ, ինչը նշանակում էր հրաժարվել նախկինում ունեցած իրերից եւ աշխարհական կենցաղից: Միեւնույն ժամանակ նորեկին

⁶ Տե՛ս P. RAFFIN, Les rituels orientaux de la profession monastique, էջ 12:

տրվում էր «եղբայր» կոչումը: Զգեստավորումն ավարտելուց հետո վանքի տնտեսվարը նրա նախկին հանդերձները մի ապահով տեղ էր դնում այնքան ժամանակ, մինչեւ ընթացքն ու փորձը վերջնականապես հավաստեին, որ վերջինիս նվիրումի մեջ կասկածելու պատճառ չկար⁷:

Հայր Պախոմիոսի մշակած կանոնադրության մեջ ծիսակարգի մասին խոսք չկա, սակայն կան նախնական փորձաշրջանի վերաբերյալ տեղեկություններ, որոնց հաջորդում է վանական հանդերձների զգեստումը: Հովհաննես Կասիանոսը եւս իր երկում չի գրում կրոնավորական կոչում ստանալու ծեսի մասին: Այսու կարելի է ենթադրել, որ խնդրո առարկա ծիսակարգը դեռեւս ձեւավորված չէր: Ն. Պալմովը նկատում է. «Ո՛չ սուրբ Պախոմիոսի կանոններում, ո՛չ երանելի Հովհաննես Կասիանոսի երկում չենք հանդիպում ականարկի՝ աշխարհից հրաժարման ծիսական արարողակարգի մասին: ...Ուսումնասիրելով հայր Պախոմիոսի կանոնները եւ վերլուծելով Հովհաննես Կասիանոսի վկայությունները Տաբենայի եւ եգիպտական այլ վանքեր մտնելու կարգերի մասին՝ պարզում ենք, որ սկզբնական շրջանում այն դեռեւս չի ունեցել եկեղեցական ծեսի բնույթ: Աշխարհական հագուստի հանումն ու վանական հանդերձների զգեստումն առավելապես իրավական նշանակություն ունեին եւ ողջ վանական միաբանության աչքի առջեւ տեսանելի ապացույցն էին այն բանի, որ նորեկը, մտնելով վանական միաբանություն, կամավորապես ընդունում է աղքատասիրության ավետարանական պատգամը եւ իր ողջ կյանքում կամավորապես հնազանդվելու է վանական կարգերին»⁸:

Վանական ուխտադրության ծեսի՝ մեզ հասած վաղագույն նկարագրությունն առկա է Դիոնիսիոս Արիսպագացուն վերագրվող «Յաղագս եկեղեցական քահանայապետութեանց» երկում: Սույն երկի «Երկրային քահանայապետութեան մասին» հատվածում նկարագրվում է եկեղեցական վեց խորհուրդ՝ մկրտություն, հաղորդություն, մյուռոնի օրհնություն, քահանայական ձեռնադրություն, թաղում եւ, իհարկե, միայնակյացի (վանականի) ուխտադրություն⁹: Վերոհիշյալ երկում հետեւյալ կերպ է նկարագրված վանականի ուխտադրության ծեսը. «Քահանան կանգնում

⁷ St P. RAFFIN, Les rituels orientaux de la profession monastique, էջ 12–13:

⁸ Н. ПАЛЬМОВ, Пострижение в монашество, с. 21, 26.

⁹ Գրաբար բնագիրը տե՛ս “The Armenian Version of the works attributed to Dionysius the Areopagite”, edited by R. W. Thomson (CSCO, vol. 488, Script. Arm. t. 17), Lovani, 1987, էջ 108–114: Սույնի աշխարհաբար թարգմանությունը՝ ԴԻՈՆԻՍԻՈՍ ԱՐԵՈՊԱԳԱՅԻ, Աստվածաբանական երկեր, աշխ.՝ Վ. Ղազարյանի, Երեւան, 2013, էջ 105–110:

է աստվածային սեղանի առաջ՝ օրհնաբանելով միայնակյացի կոչումը: Իսկ նվիրյալը քահանայից հետո է, ոչ թե երկու կամ մեկ ոտքով ծնրադրած, ոչ էլ գլխին դրած աստվածավանդ խոսքերը, այլ միայն կանգնելով նրա խորհրդական կոչումն օրհնաբանող քահանայի կողքին: Նրան նվիրագործելով՝ քահանան մոտենում է եւ նախ հարցնում, թե հրաժարվել է Աստծուց անշատող բաներից ոչ միայն կյանքում, այլեւ ցնորքներում: Ապա պատմում է նրան կատարելագույն կյանքի մասին՝ պատվիրելով, որ պետք է հառնել միջինից ավելի գերագո կյանքի համար: Եւ երբ նվիրյալն ամեն ինչ զգուշաբար խոստովանում է, քահանան նրան տյառնագրում է խաչաձեւ, կտրում մազերը՝ կանչելով աստվածային երանության երեք Անձնավորություններին: Հանում է նրա հանդերձը, հագցնում մի ուրիշը եւ այլ սրբազան այրերի հետ, որ կողքին են, համբուրելով նրան՝ հաղորդակից է դարձնում աստվածպետական խորհուրդներին»¹⁰: Հիշյալ ծեսի նկարագրության մեջ առանձնանում են հետեւյալ հիմնական բնորոշիչ միավորները. ա) արարողությունը կատարում է հոգեւորականը, բ) ծեսը կատարվում է եկեղեցում՝ Ս. Խորանի առաջ, գ) ծեսին ներկա են այլ հոգեւորականներ, դ) ծեսի ավարտին տրվում է Ս. Հաղորդություն (Ն. Պալմովն այս ամենից ենթադրում է, որ ծեսը կատարվում է Ս. Պատարագի ընթացքում), ե) ծեսն սկսվում է հոգեւորականի փառաբանական խոսքով, զ) այս ընթացքում նվիրյալը կանգնած է հոգեւորականի հետեւում, է) հոգեւորականը, ի տես ներկաների, դիմում է ընծայեալին՝ հարցնելով՝ արդյոք հրաժարվում է աշխարհիկ կյանքից, ը) նվիրյալն իր որոշումը հրապարակավ հաստատում է, թ) հոգեւորականն օրհնում է թեկնածուին, ժ) կտրում է նորընծայի մազերը, ժա) հանում է նախկին հանդերձները, ժբ) զգեստավորում կրոնավորական հանդերձներով, որով ծեսն ավարտվում է¹¹:

«Յաղագս եկեղեցական քահանայապետութեանց» երկից բացի՝ վանական ուխտադրության ծեսերի հնությունն են փաստում այդ ծիսակարգը բովանդակող մի շարք ձեռագիր ծիսամատյաններ: Դրանց մեջ հնագույնը Բարբերինյան ծիսամատյանն է (Վենետիկ, կարգինալ Բարբերինիի հավաքածու, ձեռագիր Հ^մ 336)¹², որը գրված է մագաղա-

¹⁰ ԴԻՈՆԻՍԻՈՍ ԱՐԵՈՊԱԳԱՅԻ, Աստվածաբանական երկեր, էջ 107:

¹¹ Տէս Н. Пальмов, Пострижение в монашество, էջ 24:

¹² Ձեռագիրն կարելի է ծանոթանալ հետեւյալ հղումով https://digi.vatlib.it/view/MSS_Barb.gr.336 (16.12.2022 դրությամբ):

թի վրա հունարեն ոչ վաղ, քան 730 թվականը եւ թ. դարից ոչ ուշ հավանաբար Իտալիայում: Մի շարք աղոթքների, պատարագամատուցի եւ ծիսական կանոնների կողքին մատչանը պարունակում է նաեւ վանականների ուխտադրության ծեսերը՝ ներկայացնելով դրանց բյուզանդական տարբերակը: Բարբերինյան ծիսամատչանում կա աղոթք այն տղամարդու կամ կնոջ համար, որը եկել է կրոնավորական ուխտադրության (թ. 175—176), վանականի ուխտադրության՝ Մեծ եւ Փոքր սքեմների ծեսերը (թ. 231—241), այս ծեսերի ընթացքում ասվող աղոթքները (թ. 243—248), ընդ որում՝ Մեծ սքեմի վերջին աղոթքը վերաբերում է ութերորդ օրը կնգուղը հանելու կարգին¹³:

Գ. «ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆԱՔԵՐ ՑՈՒՑԱԿ»-Ը

ԵՒ ՎԱՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ՈՒԽՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԾԵՍԵՐԸ

Կեղծ Դիոնիսիոս Արիսպագացու երկի կողքին վանական ուխտադրության ծիսակարգի վաղեմությունը փաստող վկայություններից է հայկական «Օրհնութիւնաբեր ցուցակ»-ը¹⁴, իսկ հունարեն Բարբերինյան ձեռագրից հետո հնագույններից են նաեւ հայկական Մաշտոց ծիսամատչանի երկու վաղագույն օրինակները՝ Վենետիկի Մխիթարյան միաբանության ՀՊՐ 457 ձեռագիրը (Ժ. դար) եւ Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի ՀՊՐ 1001 ձեռագիրը (Ժ. դար):

Հայոց Եկեղեցում վանականների ուխտադրությունը կատարվում է Մաշտոց ծիսամատչանի կանոններով, որոնք կոչվում են «Կանոն մոնոգոն առնելոյ հերակտրութեանն Եգիպտացւոցն եւ սուրբ լերինն եւ Պաղաստին, արանց եւ կանանց, որք զկուսութիւնն յանձն առին վասն Քրիստոսի» (Փոքր սքեմ) եւ «Կանոն ձեռնադրութեան կրաւնաւորութեան սքեմ տալոյ արժանացելոց չափահասակաց կատարման տիոց միայնացելոց ի Քրիստոս» (Մեծ սքեմ): Առհասարակ, այս ծեսերի հայկական տարբերակի վաղեմությունը փաստող հայկական վկայությունները բա-

¹³ Сѣу А. А. Турилов, Барберини Евхологий, «Православная энциклопедия», т. 4, Москва, 2009, էջ 331—332. Р. RAFFIN, Les rituels orientaux de la profession monastique, էջ 27—28. Н. Пальмов, Пострижение в монашество, էջ 48:

¹⁴ «Օրհնութիւնաբեր ցուցակ»-ի ամբողջական հրատարակությունը պատրաստել է Գ. Տէր-Վարդանյանը: Բնագիրը ներկայացված է 20 ձեռագրական միավորների եւ հինգ տպագիրների համադրությամբ. տե՛ս «Մայր Մաշտոց», աշխ.՝ Գ. Տէր-Վարդանեանի, Ս. էջմիածին, 2012, էջ 660—663:

վականին հին են: Հայկական ձեռագրական աղբյուրներում պահպանված «Օրհնութիւնաբեր ցուցակ»-ը մեզ է ավանդում այս կանոնների ստեղծման ժամանակն ու միջավայրը, հայերեն թարգմանության ժամանակը: Այսպես՝ քանի որ գրերի գյուտից հետո եկեղեցական ծեսերն իրականացնելու համար անհրաժեշտ էր հայերեն ծիսամատյան, ապա Ս. Սահակ Պարթեւ հայրապետի (387—439 թթ.) հրամանով կազմվում է «Օրհնութիւնաբեր ցուցակ»-ը: Սա Մաշտոց ծիսամատյանի նախօրինակն է եւ բովանդակում է Ե. դարում հունարենից կամ ասորերենից թարգմանած, ինչպես նաեւ մեզանում կազմած ծիսական կանոններ: Այս առիթով տեղին ենք համարում ներկայացնելու հայր Ղեւոնդ Արիշանի հետեւյալ ուշագրավ դիտարկումը. «Այն ամենապատուական եւ ամենակարեւոր Գիրքը՝ որ հիմա ամենուն ծանօթ է Մաշտոց կոչմամբ, ըլլայ Ս. Մեսրոպայ երկրորդ անուամբ, ըլլա հին սրբազան նշանակութեամբ, երեւի թէ՛ սուրբ Թարգմանիչ Գիրքը կարգաւորողը՝ կոչեր են «Օրհնութիւնաբեր», որպէս եւ է իսկ. եւ անոր աղօթից կամ Կանոնաց հեղինակաց եւ թարգմանչաց ցանկ մ'այլ կարգելով՝ կոչեր են զայն «Օրհնութիւնաբեր ցուցակ»¹⁵: Ձեռագրական ավանդույթունը մեզ է փոխանցում «Օրհնութիւնաբեր ցուցակ»-ը կազմող կանոնների ցանկը՝ «Կարգաւորութիւն Օրհնութիւնաբեր ցուցակի» խորագրով: Սրանում ներկայացված են ծիսական կանոնները, եւ գրված է, թե ով է թարգմանել կամ հեղինակել յուրաքանչյուր կանոնը: Համաձայն ցուցակի սկսվածքի՝ Ս. Սահակի հրամանով կանոնները համախմբել է Մովսէս գրիչը, որը մի շարք բնագրերում նույնացվում է Մովսէս Խորենացու հետ. «Կարգաւորութիւնք ցուցմանց աւրհնութիւնաբեր ցուցակիդ, եթէ ով ոք կամ յորժամ ժամանակաց հայրապետացն են արարել զկարգս աւրհնութիւնաբեր ցուցակիդ, եւ եթէ ով ոք եբեր ի Հայաստան աշխարհս, եւ որոց հրամանաւ կամ կարգաւ տառիցն, երանելոյն Մովսէսի Խորենայ թարգմանչի, որ էր գրիչ Սահակայ հայրապետին Հայոց, որդւոյ սրբոյն Ներսէսի...» (ՄՄ ձեռ. Հ^մ 1898, Ժողովածոյ, ԺԳ. դ., 279բ—80բ,)¹⁶, «Կարգաւորութիւն աւրհնութիւնաբեր ցուցակի, որ ունի յինքեան զժամանակի իւրաքանչիւր կարգեալ կանոնացդ, զտեղիսն, թէ ով ոք կամ յորմէ՛ գաւառէ հայրապետաց ժամանակն նշա-

¹⁵ Հ. ՂԵՒՈՆԴ ՎՐԳ. ԱԼԻՇԱՆ, Հայապատում. Պատմիչք եւ Պատմութիւնք Հայոց, հտ. Ա., Վենետիկ, 1901, էջ 418:

¹⁶ Տէս «Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի», հտ. 2., խմբ.՝ Գ. Տէր-Վարդանեանի, Երեւան, 2012, էջ 451:

նակեցից, թէ ով երբեք ի Հայոց աշխարհս, եւ որոց հրամանաւ կարգեալ, ճառեցին» (ՄՄ ձեռ. Հ^մ 2607, Ժողովածոյ, 1300 թ. 356ա—7ա)¹⁷: «Օրհնութիւնաբեր ցուցակ»-ը, այսպիսով, կերպավորվել է Ս. Սահակ Պարթեւ հայրապետի հրամանով, սակայն ամբողջացվել, եւ առկա կանոնների զգալի մասը ցուցակ է ներմուծվել Ս. Հովհան Մանդակունի կաթողիկոսի ձեռամբ: Այս ծիսարանի կազմման գործում Ս. Հովհան Մանդակունի հայրապետի ունեցած մեծ ավանդի մասին Ստեփանոս Ասողիկը գրում է. «Զայսու ժամանակաւ երանելին Յովհան Մանդակունի... զՀայոց բազում կարգս ուղղութեան կատարեաց, զքարոզս գիշերի եւ տունջեան, զկարգս մկրտութեան, զսարկաւագի, զքահանայի եւ զեպիսկոպոսի, եւ զօրհնութիւնս եկեղեցւոյ...»¹⁸: Կիրակոս Գանձակեցի պատմիչը եւս վկայում է. «Եւ ապա Յովհան Մանդակունի... բազում կարգաւորութիւնս եմոյծ յեկեղեցի՝ կարգեաց քարոզս աղուհացիցն եւ զաղօթս նոցա, զերրորդ ժամուն եւ զվեցերորդն եւ զիներորդն եւ զեկեղեցւոյ հիմնարկէքն եւ ժամահարի, սկիհ եւ զմաղզմային, եւ գիրք, եւ կնունք, եւ խաչ օրհնել, եւ պսակ, զայս ամենայն նորա կարգեալ է»¹⁹:

«Օրհնութիւնաբեր ցուցակ»-ում, ի շարս այլ կանոնների, նշված է «Սքեմարհնէքն» (կամ «Սքեմարկէք»)՝ Սքեմօրհնելու կամ Սքեմարկեքի կանոնը, որը բովանդակում է վանականների զգեստների օրհնության եւ ուխտադրության ծեսը: Համաձայն այս վկայության՝ Սքեմարկեքի երեք կարգ է թարգմանվել հայերեն, որոնցից առաջինը կազմել է Թեոդորոս եպիսկոպոս Պամփուլացին՝ Ս. Անտոնի հրամանով, երկրորդը՝ Ամոն Թեբայեցին, իսկ երրորդը՝ Սկիւթացվոց լեռան վանականները. «Իսկ Սքեմարկէսդ Թեոդորոսի եպիսկոպոսի Սիդարէ Պանփիւլացւոց քաղաքին արարեալ է ի Ա. ամի իւրոյ, հրամանաւ Մեծին Անտոնի, եւ Բ.՝ Թեբայեցւոցն սուրբ հաւրն Ամոնի, եւ Գ.՝ Սկիւթացւոց լերինն» (ՄՄ Հ^մ 1898), «Իսկ զՍքեմարհնէքն՝ [Ա.] Թեոդորոս եպիսկոպոս Պամփիւլայ քաղաքի՝ հրամանաւ սրբոյն Անդոնի արարեալ, Բ. Թեբայեցւոց սուրբ հաւրն Ամոնի, Գ. Սկիւթացւոց սուրբ լերինն» (ՄՄ Հ^մ 1206)²⁰, եւ ըստ Հ. Գարեգին վրդ.

¹⁷ «Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի», հտ. Ը., խմբ.՝ Գ. Տէր-Վարդանեանի, Երեւան, 2013, էջ 690. «Մայր Մաշտոց», էջ 664:

¹⁸ «Ստեփանոսի Տարօնեցւոյ Ասողկան Պատմութիւն տիեզերական», Ս. Պետերբուրգ, 1885, էջ 81:

¹⁹ ԿԻՐԱԿՈՍ ԳԱՆԶԱԿԵՑԻ, Պատմութիւն Հայոց, աշխ.՝ Կ. Մելիք-Օհանջանեանի, Երեւան, 1961, էջ 35:

²⁰ «Մայր Մաշտոց», էջ 686:

Զարբհանալանի. «Իսկ Սքեմարկէքն երեք կարգ է. մին Թէոդորոս եպիսկոպոս Սիգարէ Պամփիւլացւոց քաղաքին արարեալ, հրամանաւ սրբոյն Անտոնի, երկրորդ՝ Թեբայեցւոց Ամոնի սուրբ հօրն, երրորդ՝ Սկիւթացւոց լերին»²¹:

Ցուցակում Սքեմարկէքի կանոնի թարգմանչի վերաբերյալ որեւէ նշում չկա: Ուստի ենթադրել միայն կարելի է, որ թարգմանիչը հենց Մովսէս (Խորենացի²²) գրիչն է, որովհետեւ այն կանոնները, որոնց թարգմանիչը նշված չէ «Օրհնութիւնաբեր ցուցակ»-ում, Մովսէսն է թարգմանել՝ Սահակ հայրապետի հրամանով: Հայտնի է, որ Մովսէս Խորենացին իր ուսուցիչներին՝ Ս. Սահակի եւ Ս. Մեսրոպի հորդորով մեկնել էր Ալեքսանդրիա՝ ուսանելու, ուստի կարող էր այնտեղ էլ եգիպտացի հայերից վերցնել նշյալ կանոնները:

Ինչ վերաբերում է թարգմանությունից ժամանակին, նշենք, որ բնականաբար, Աստվածաշնչի թարգմանությունից հետո՝ մինչ Ս. Սահակ հայրապետի մահն ընկած ժամանակահատվածում է թարգմանվել, այսինքն՝ 408—439 թթ. ընթացքում: Այսպիսով՝ Ս. Սահակ հայրապետի օրոք՝ Աստվածաշնչի հայերեն թարգմանությունից հետո, կազմվում է «Օրհնութիւնաբեր ցուցակ»-ը, որի կանոններից են Սքեմարկէքի երեք կարգերը: Հստակ է՝ ցուցակում հիշյալ ուխտադրության երեք կարգերը եգիպտացի հայերի անվան հետ են կապված, սակայն, ցավ ի սիրտ, ցուցակում որեւէ կանոնի, այդ թվում նշյալ կանոնների բովանդակություններն առկա չեն, ուստի չենք կարող ասել, թե ինչ բովանդակություն են ունեցել այդ երեք ծիսակարգերը եւ որքանով են խմբագրվել՝ մտնելով Մաշտոց ծիսամատյան:

Դ. ՎԱՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ՈՒԽՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԾԵՍԵՐԸ

ՄԱՇՏՈՑ ԾԻՍԱՄԱՏՅԱՆՈՒՄ

«Օրհնութիւնաբեր ցուցակ»-ը Մաշտոց ծիսամատյանի հիմքն է. Թ. դարում Մաշտոց Եղիվարդեցի կաթողիկոսը, խմբագրելով «Օրհնութիւնաբեր ցուցակ»-ը, կազմում է Մաշտոց ծիսարանը: Կիրակոս Գանձակեցին իր Պատմության մեջ այդ մասին գրում է. «Սա կարգեաց զգիրսն, որ ըստ անուան իւրում՝ կոչի Մաշտոց, ժողովեալ զամենայն կարգեալ

²¹ Հ. ԳԱՐԵԳԻՆ ՎՐԳ. ԶԱՐԲՀԱՆԱԼԵԱՆ, Մատենադարան հայկական թարգմանութեանց նախնեաց, դար Դ.—ԺԳ., Վենետիկ, 1889, էջ 247:

աղօթան եւ զընթերցուածսն ի միասին՝ յարմարեալ յաւելուածով յիւրմէ, որ ունի յինքեան զամենայն կարգս հաւատոյ քրիստոնէութեան...»²², իսկ Մաշտոց Եղիվարդեցու վարքի հայսմավորքյան տարբերակում կարդում ենք. «Այս վարդապետս Մաշտոց՝ ընդ բարի վարուց առաքինութեանն իւրոյ՝ արար եւ բազում ուղղութիւնս կարգաց եւ կրօնից սուրբ եկեղեցոյ։ Եւ ժողովեաց զկարգեալսն յառաջին սրբոցն, եւ զթերին ինքն ելից յաստուածային շնորհաց իւրոց եւ եդ ի միում տփի...»²³։ Այն, որ Մաշտոց կաթողիկոսն է խմբագրել եւ վերջնական տեսքի բերել ծիսարանը, երեւում է նաեւ փաստից, որ մի շարք ձեռագիր Մաշտոցներում առկա է Մաշտոց Եղիվարդեցու վարքը՝ գրված նրա աշակերտ Ստեփանոս Սեւանցու ձեռքով²⁴։

Ուսումնասիրողները Մաշտոց ծիսարանի կազմավորման երեք փուլ են առանձնացնում.

ա) Դ.—Ե. դդ.՝ ծիսական կանոնների առաջնային հավաքագրման շրջան,

բ) Ե.—Թ. դդ.՝ Մանդակունուց մինչեւ Մաշտոց Եղիվարդեցի ընկած ժամանակաշրջանը. այս փուլում ավելանում են կանոններ,

գ) Թ.—Ժ. դդ.՝ կաթողիկոս Մաշտոց Եղիվարդեցու իրագործած կանոնների միասնական ժողովածուի ստեղծումը²⁵։

Ծիսարանն, իհարկե, դարերի ընթացքում, կրել է որոշակի փոփոխություններ։ Կիրիկյան Հայաստանում Ներսես Համբրոնացու, Ս. Ներսես Շնորհալու նախաձեռնությամբ Մաշտոց ծիսարանը ճոխացվել է եւ բազմաթիվ այլ կանոններով հարստացել²⁶։ Հետագա խմբագրությունների համաձայն՝ Մաշտոց ծիսամատյանի երեք տեսակ է առանձնացվում՝ Փոքր, Հայր եւ Մայր²⁷։ Մաշտոց Եղիվարդեցու ինքնագիրը չի պահպանվել. մեզ հայտնի վաղագույն ձեռագիր Մաշտոցներն են Վենետիկի Մխիթարյան միաբանության 457-րդը (Ժ. դ.) եւ Մաշտոցի անվան Մատենա-

²² ԿԻՐԱԿՈՍ ԳԱՆՁԱԿԵՑԻ, Պատմութիւն Հայոց, էջ 81։

²³ «Գիրք որ կոչի Այսմաւորք», Կ. Պոլիս, 1730, Է. ճիւղ (121)–ճիւղ (122)։

²⁴ Օրինակ՝ ՄՄ ձեռ. Հ^{մր} 958, Թ. 255բ–8բ; ձեռ. Հ^{մր} 960, Թ. 302ա–5բ; ձեռ. 962, Թ. 318բ–22ա; ձեռ. Հ^{մր} 965, Թ. 374ա; ձեռ. Հ^{մր} 970, Թ. 358ա–62ա. տե՛ս «Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարան», հտ. Գ., կազմ.՝ Օ. Եգանեան, Երեւան, 2007, էջ 1442, 1459, 1477, 1498, 1522։

²⁵ ՏԵՍ Ա. ԱՐԵՒՇԱՏՅԱՆ, Մաշտոց ժողովածուն որպէս հայ միջնադարյան երաժշտական մշակույթի հուշարձան, Երեւան, 1991, էջ 28–29։

²⁶ Անդ, էջ 45։

²⁷ ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔ. ՕՐՄԱՆՅԱՆ, Ծիսական բառարան, Երեւան, 1992, էջ 99։

դարանի 1001-րդը (ԺԱ. դ.): Հիշյալ վաղագույն երկու Մաշտոցներում առկա վանական ուխտադրության երկու կանոնները՝ «Կանոն մոնոզոն առնելոյ հերակտրութեանն Եգիպտացոցն եւ սուրբ լերինն եւ Պաղաստին, արանց եւ կանանց, որք զկուսութիւնն յանձն առին վասն Քրիստոսի» (Փոքր սքեմ) եւ «Կանոն ձեռնադրութեան կրանաւորութեան սքեմ տալոյ արժանացելոց չափահասակաց կատարման տիոց միայնացելոց ի Քրիստոս» (Մեծ սքեմ) եւս փաստում են հայկական տարբերակների վաղեմության մասին²⁸: Հարկ է նշել, որ այս կանոններն ընդօրինակվել են մինչեւ իսկ ԺԹ. դարում²⁹:

Վենետիկի 457 ձեռագիրը, որ պահպանված հայերեն հնագույն Մաշտոց ծիսարանն է, թվագրվում է Ժ. դարով³⁰, սակայն գրչության ժամանակը որոշ ուսումնասիրողներ իջեցնում են Թ. դար³¹: Մաշտոցի անվան Մատենադարանի 1001 ձեռագիրը թվագրված է Ժ. դարով³²: Սակայն Գ. Տեր-Վարդանյանը վաղագույն այս երկու Մաշտոցների բնագիրը հրատարակելիս իր գրքի առաջաբանում Վենետիկի Մաշտոցի գրչության թվական համարում է Ժ. դարը՝ կրկնելով Հ. Բարսեղ Սարգիսյանի կարծիքը, իսկ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի ձեռագիրը Հ^մր 1001-ի գրչության հավանական ժամանակը համարում ԺԱ. դարը՝ հիմք ընդունելով ձեռագրի գրատեսակն ու գրանյութը³³: Վանական ուխտադրության երկու ծիսական կանոնների առկայությունն այս երկու ձեռագրերում փաստում է, որ դրանք տեղ են գտել Մաշտոց Եղիվարդեցու խմբագրած ծիսարանում: Նշյալ կանոնները բովանդակող հաջորդ վաղագույն գրչագ-

²⁸ Խնդրո առարկա կանոնների հրատարակությունը տե՛ս «Մայր Մաշտոց», էջ 283–329: Վենետիկի վաղագույն Մաշտոցի բնագիրն անգլերեն է թարգմանել Ֆ. Կոնիբերը (տե՛ս FR. CONYBEARE, *Rituale armenorum*, Oxford, 1905, էջ 136–157), իսկ վանականների ուխտադրության ծեսերը Կոնիբերի անգլերեն բնագրից, Պիեռ Ղաֆանի խնդրանքով, ֆրանսերեն է թարգմանել Ֆրիբուրգի աստվածաբանության ֆակուլտետի պրոֆեսոր Թոմաս Բեդուելը (տե՛ս P. RAFFIN, *Les rituels orientaux de la profession monastique*, էջ 9):

²⁹ Տե՛ս ՄՄ ձեռ. Հ^մր 3066, ՄՄ արխիվ, ցուցակ 38, թղթապանակ 59, վավերագիր 75:

³⁰ «Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ», հտ. Գ., կզմ.՝ Հ. Բ. Սարգիսեան, Հ. Գ. Սարգսեան, Վենետիկ, 1966, էջ 1–2:

³¹ Հ. Գ. ՍԱՐԳՍԵԱՆ, Ա. Մաշտոցը, «Բազմավէպ», 1949, Ե.-Ձ., էջ 114–115:

³² «Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի», հտ. Դ., կազմ.՝ Ա. Քեօշկէրեան, Կ. Սուքիասեան, Յ. Քէօսէեան, Երեւան, 2008, էջ 9–10:

³³ «Մայր Մաշտոց», էջ 61–62: Ճիշտ է, Գ. Տեր-Վարդանյանը հավանական է համարում ձեռագրի ԺԱ. դարի լինելը, բայց եւ ընդգծում է. «Այս ամենը մեր փորձի եւ զգացողութեան արտայայտությունն է, ըստ այսմ՝ հնութեամբ երկրորդ այս Մաշտոցի հնագրական տառ առ տառ քննությունն անհրաժեշտ է». անդ, էջ 61, ծնթ. 136:

րերն են Հոռոմոսում ԺԲ. եւ ԺԳ. դարերում ընդօրինակված Մաշտոցները (Եղմ. ձեռ. Հ^մ 3299 եւ ՄՄ ձեռ. Հ^մ 3822):

Ե. ՎԱՆԱԿԱՆ ՈՒԽՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԾԵՍԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ

Ինչ վերաբերում է վանականների ուխտագրության ծեսերի կիրառմանը, ապա պատմական կամ մատենագրական հստակ կամ ծիսական արարողությունը նկարագրող վկայություններ չունենք: Սակայն ձեռագիր Մաշտոցներում դրանց առկայությունը թույլ է տալիս ենթադրել նաեւ դրանց կիրառումը: Սրան հավելենք նաեւ այն, որ վանական միաբանություններում հոգեւորականների մեծ մասը միայնակյաց է եղել, ուստի ենթադրելի է, որ համանման կարգով ապրելու համար նրանք պետք է խոստումի՝ ուխտի ծես կատարեին: Անդրադառնալով Հայաստանում ԺԷ. դարում Սյունյաց մեծ անապատի հիմնադրմանը եւ վանական կյանքի վերազարթոնքին՝ նշենք, որ Առաքել Դավրիժեցին, ներկայացնելով Մեծ անապատի կանոնագրությունը, ոչինչ չի գրում ուխտագրության ծիսարարողակարգի մասին, այլ միայն նշում է, որ անապատի հիմնադիրներն առաջնորդվել են հնուց ավանդված կարգերով³⁴: Մեր հին վանական կարգերում, եթե հիմք ընդունենք ձեռագիր Մաշտոցները, ապա այս ծեսը կիրառելի է եղել: Ի վերջո, Սյունյաց անապատում Մելքիսեթ գրչի օրինակած Մաշտոցում (ՄՄ ձեռ. Հ^մ 3872) հանդիպում ենք մենակյացի հերակտրության եւ արդեն փորձառություն ունեցող կրոնավորին սքեմ տալու կանոններին:

Նույնը չենք կարող ենթադրել ԺԹ. դարի համար: Մաղաքիա արք. Օրմանյանի մի հիշատակություն վկայում է, որ այս դարաշրջանում հայկական մենաստաններում, թեեւ կային միայնակյացներ, սակայն նրանք արդեն չունեին ուխտագրություն, այլ լոկ ապրում էին վանական կարգի համաձայն, անգամ Սեւանավանքում եւ Վանա լճի կղզիների վանքերում բավականին սակավաթիվ կրոնավորներ կային, եւ չէին գործածվում վանական կյանքի համար նախորդ դարաշրջաններում մշակված բոլոր կարգերն ու կանոնները. «Հայ Եկեղեցւոյ վանականութիւնը բնաւ նմանութիւն չունի Արեւմտեան Եկեղեցւոյ կրօնաւորական միաբանութիւններուն հետ: Հայոց մէջ իւրաքանչիւր վանք ինքնուրոյն միաբանութիւն մը կը կազմէ: Անոր անդամակիցները կամովին յանձնառու եղած են վանական կանոններուն հպատակիլ եւ յատ-

³⁴ Տե՛ս «Պատմութիւն Առաքել վարդապետի Դավրիժեցւոյ», Վաղարշապատ, 1884, էջ 195:

կապէս կրօնաւորական ուխտադրութիւն չունին, Ճգնաւորներու եւ աղօթասաց միայնակյացներու դարը վերջնականապէս դադրած է. այժմեան վանքերը ուրիշ նպատակ չունին, բայց եթէ եկեղեցւոյ ծառայութեան համար կուսակրօն կղեր պատրաստելը: Նոյն իսկ Սեւանի վանքը Գեղամայ ծովին մէջ, եւ Լիմ ու Կտուց վանքերը Վանայ ծովին մէջ, որոնք անապատ անունը կը կրեն, անոնք ալ պարզապէս աղօթասաց մենաստաններ ըլլալէ դադրած եւ եկեղեցական դպրոցներու վերածուած են»³⁵:

Օրմանյան պատրիարքի այս նկատառումին զուգահեռ՝ հետաքրքրական է մի փաստ, որ ԺԹ. դարի մեր ձեռագրական ժառանգությունը մեզ շարունակում է ավանդել նշյալ կանոնները: Մատենադարանի ձեռագիր Հ^{մր} 3066-ը եւ արխիվային ֆոնդում պահվող մի տետրակ³⁶ բովանդակում են երեք կանոն՝ «Կանոն մոնոզոնի հերակտրութեան...», Կարգ ուրացողաց, որք զՔրիստոս ուրացեալ լինին եւ դարձեալ զղջանան եւ մեղայտան առաջի Աստուծոյ եւ առաջի մարդկան..., Կանոն ձեռնադրութեան կրօնաւորի (Սքեմ տալու)»: Այս տետրակները չունեն իրենց գրչությանը վերաբերող տվյալներ, ուստի ոչինչ չենք կարող ասել գրչության հստակ ժամանակի եւ վայրի, ընդօրինակող անձի մասին: Ենթադրաբար արտագրվել են ԺԹ. դարում եւ, քանի որ Ս. էջմիածնի ձեռագրական հավաքածուի եւ արխիվի մաս են կազմել, ապա գրչության հավանական վայրը Ս. էջմիածինն է: Գրչաձեւի նմանությունը, բնագրային համընկնումները թույլ են տալիս ենթադրել, որ ընդօրինակողը նույն անձն է: Ինչ նպատակով են գրվել այս երկու ձեռագրական միավորները, չենք կարող ասել, սակայն կարծում ենք, որ այն հայ եկեղեցական շրջանակներում վանական ուխտադրության ծեսերի նկատմամբ հետաքրքրությունն ու կարեւորությունն է փաստում:

Զ. ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ կարող ենք ասել, որ առաքելահիմն եկեղեցիների՝ կրոնավորի ուխտադրության ծեսերի վաղեմությունը փաստող վկայություններից են Ս. Դիոնիսիոս Արիսպագացուն վերագրվող «Յաղագս եկեղեցական քահանայապետութեանց» երկը, հայկական «Օրհնութիւնաբեր ցուցակ»-ը, իսկ հունարեն Բարբերինյան ձեռագրից

³⁵ ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ, Հայոց եկեղեցին, Կ. Պոլիս, 1911, էջ 171–172:

³⁶ ՄՄ արխիվ, ց. 38, թ. 59, վ. 75:

(Ը. Թ. դդ., Վենետիկ, կարդինալ Բարբերինիի հավաքածու, ձեռագիր Հ^մ 336) հետո նշյալ ծեսերը բովանդակող հնագույն ձեռագրերից են հայկական Մաշտոց ծիսամատյանի երկու վաղագույն օրինակները՝ Վենետիկի Մխիթարյան միաբանության Հ^մ 457 ձեռագիրը (Ժ. դար) եւ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի Հ^մ 1001 ձեռագիրը (Ժ. կամ ԺԱ. դար):

Հայոց Եկեղեցու վանականների ուխտադրության ծիսակարգը մյուս Եկեղեցիների համապատասխան ծեսերի կողքին միակն է, որի կանոնի վերտառության մեջ նշվում է սկզբնաղբյուրը՝ եգիպտական լինելը. նախ այդպես է վկայված «Օրհնութիւնաբեր ցուցակ»-ում, ապա Մաշտոց ծիսարանի՝ միայնակյացի հերակտրության խորագրում:

Հայկական ծեսը Թարգմանվել է Ե. դարում, երբ Ս. Սահակ Պարթեւ հայրապետի հրամանով կազմվել է «Օրհնութիւնաբեր ցուցակ»-ը (408–439 թթ.): Թարգմանիչը հավանաբար Մովսես Խորենացին է: Նա, Ալեքսանդրիայում ուսանած լինելով, կարող էր անմիջապես տեղում վերցնել այս կանոնները: Սակայն չենք կարող հստակ ասել, թե «Օրհնութիւնաբեր ցուցակ»-ում նշված կանոնները որքանով են նույնական Մաշտոց ծիսամատյանում առկա կանոնների հետ: Սկսած մեր վաղագույն երկու Մաշտոցներից (Վենետիկ, ձեռ. Հ^մ 457, ՄՄ ձեռ. Հ^մ 1001)՝ տարբեր ժամանակներում եւ տարբեր վայրերում ընդօրինակված Մաշտոցներում մինչեւ ԺԹ. դարը հիշյալ ծեսերն առկա են:

Ինչ վերաբերում է կանոնների կիրառությանը, ապա դա փաստում է «Օրհնութիւնաբեր ցուցակ»-ում այս ծեսերի մասին վկայությունը, ձեռագիր Մաշտոցներում դրանց առկայությունը: Սակայն Մաղաքիա արք. Օրմանյանի մի հիշատակությունը վկայում է, որ ԺԹ. դարում հայոց վանքերում այս ծիսակարգն այլեւս չէր կիրարկվում. թեեւ կային միայնակյացներ, սակայն նրանք արդեն չունեին ուխտադրություն, այլ ապրում էին լոկ վանական կարգի համաձայն:

РЕЗЮМЕ

Наряду с распространением отшельничества, монашества и развитием монашеских орденов в Церкви сформировалась церемония принятия монахами обета. Сохранились два обряда монашеских обетов: чин «Малой рясы» и «Большой рясы». Самое раннее описание этих обрядов содержится в кни-

ге «О церковной иерархии», приписываемой Псевдо-Дионисию Ареопагиту. Армянский список обрядов под названием «Օրհնուտաբեր ցуцак» («Список благословений») является одним из важных свидетельств, подтверждающих давность монашеского ритуала принятия обетов, и после рукописи Барберини, содержащей греческий обряд, две самые ранние копии армянского требника Маштоц – рукопись №457 Конгрегации мхитаристов Венеции (X век) и рукопись №1001 Матенадаран Месропа Маштоца (X век) – одни из старейших. Армянская версия этих чинов, вероятно, была переведена в V веке, когда по приказу католикоса св. Саака I Партева был составлен «Օրհնուտաբեր ցуцак» (408–439). Переводчиком, возможно, был св. Моисея Хоренского.

SUMMARY

Along with the spread of hermitry, monasticism and the development of monastic orders, the ceremony of the monks' making a vow was shaped in the Church. Two rites of monastic vows have been preserved: the canons of "Small cassock" and "Big cassock". The earliest description of these rites is available in the book "The Ecclesiastical Hierarchy" attributed to Pseudo-Dionysius the Areopagite. The Armenian "Orhnutunaber" is one of the important evidences proving the agedness of the monastic ritual of making vows, and after the Barberini manuscript containing the Greek rite, the two earliest copies of the Armenian Mashtots ritual book – manuscript No. 457 of the Mekhitarist Congregation of Venice (10th century) and manuscript No. 1001 of Mesrop Mashtots Matenadaran (10th century) – are among the oldest ones. The Armenian version of these canons was probably translated in the 5th century, when by the order of Catholicos St. Sahak the Parthian "Orhnutunaber" was compiled (408–439). The translator was perhaps Movses of Khoren.

